

ЛИЛИЯ ГЫЙБАДУЛЛИНА. ШИГЪРИЯТ

Лилия Гыйбадуллина – яшь буын шагыйрләр арасында иң талантлылардан. Фәлсәфилекне тирән психологизм белән күшү юлын тапкан – гажәеп тәэсирле һәм төрлечә уқыла торган шигъри энҗеләр иҗат итә. Текст төзелешендә охшаш янгырашлы авазлар кабатлануына корылган алымнарны күпләп куллана – сихерле аһәң тудыра. Татар поэзиясен үстерә торган сыйфатлар болар.

Зур, өлгергән шагыйрләр иҗатында гына күзәтелә торган сыйфат – төрле юнәлеш-агымнарда яза ала, бер иҗат сукмагы белән чикләнми. Журналда тәкъдим ителгән шигърыләр арасында да шуши төрлелек күзгә ташлана.

Беренче шигъры «...Барлыгымны беләм...» – сыйлану (экзистенциализм) фәлсәфәсе, якты сагыш, нечкә мон. Бер-берсенә тәңгәл, катлаулы эчтәлек белән форманың эчтәлек-фикар ягын аерып карыйк. Лирик герой яшәеш һәм тормыш, кеше гомере турында сөйли. Чынбарлыкта тормыш бар (әрем чәчкә ата), ул гаять матур (таннар, карлыгачлар, янгыр жебе, зәңгәр пәрделәр h.b.), тик кеше гомере тиз үтә – вакытлы («Булмышымда мизгел өне сенә»). Эмма яшәү мәңгелек, һәр вакытлы гомердә кабатлана («Әрем чәчкә ата һәрбер язда»). Дүртенче строфа фәлсәфәне шәхсиәттерә, лирик герой – иҗат кешесе булып төгәлләшә һәм тагын бер мөһим фикер куренә: кыска гомернең мәгънәсе – тормыш матурлыгын күрүдә, яшәешкә бала – яңа гомер бүләк итүдә («Бишек жыры булып тамчы тاما»), шуши матурлыкны жырга әйләндерүдә («Курай итә жилләр һәр кураны»)! Шул фәлсәфәне дәвам итүнен төрле мөмкинлекләр төнене калдырылган, ачкыч билгеләнмәгән. Эйтик, әремнең «Гавам карашыннан качып кына» чәчәк атуы шундыйлардан, һәркем үзенчә укий ала торган яңа фикерләргә алыш чыга. Шигъры күп уқылышлы, күпмәгънәле.

Еш кына янгыраш охашалыгын ассызыklаган (аллитерация, ассонанс), кабатлауга нигезләнгән фигуранлар (әчке рифма h.b.) төрлечә уқылышка юл құрсәткән төеннәргә (ачкычка түгел) әйләнә: *жүил тузына, төсsez тузаннарны; булмышымда – жырге тормышымда; сара соры төсләр h.b.*

Кайчак камил шигъры структурасында кабатлауларның артык булуы да күзгә ташлана. Мәсәлән, беренче ике строфадагы «*Барлыгымны беләм. Барлыгымда – / Булмышымда әрем чәчкә ата*» «барлыгымда» сүзен икенче тапкыр кабатланганда алыштырасы килә (кей «*тормышымда*» сүзен сорый). Кейнене боза торган тагын бер кимчелек – 10/10 үлчәмендә язылган шигърыгә өченче строфада 12/12 үлчәме килеп керү. «*Таш юлларга аяк терәп, төнгә керә, / Өр-яңадан төсөн жүең һәрбер кала*» юлларын шунда ук 10/10 га кайтарасы килә («*Таш юлларга түктап, төнгә керә, / Үзен-төсөн жүең һәрбер кала*», эйтик). Җөнки текст – сөйләм шигъре түгел, көйләм шигъре. Дөрес, әгәр мондый тайпылыш әсәрнең фикер-идеясе тупланган урында булса, ул акланыр иде. Эмма мин андый мөмкинлек күрмәдем (бәлки, ялгышамды...).

Икенче булып килгән «Соң инде...» шигърендә дә 9/9 үлчәмен ярып, беренче строфаның өченче юлында 12 иҗек санала. Бу юлдагы «чиғендә» сүзен алыш ташлаганда, мәгънә дә артык үзгәрми, кей дә саклана. Яки «...Вакыт кәүсәсендә...» шигърендә бинчы строфадагы беренче-икенче, 7нче строфадагы өченче юллар белән дә шулай. Эйтик: «*Хәтер – туфрак. Шул туфракны / Таптан китә, гөл утырта, оя кора*» тезмәсен «*Хәтер – туфрак. Шул туфракны кеше / Таптан китә, гөлле оя кора*», дип үзгәртәсе килә.

«Соң инде...» шигъре – бөтенләй үзгә, ул символларга нигезләнгән. Шигъры мәгънәләргә гаять бай, тәэсирле, символларны уку юллары құрсәтелмәү аны төрлечә аңлауга китерә. Шигъры лирик геройның – асылыннан, талантлыннан, максатына барудан... ваз кичкән кешегә риторик эндәше формасында язылган. Риторик эндәш кичерешләрне соң чиккә житкереп көчәйтә, лирик геройның сыйлануы белән күшyllа. Жыр, сандугач, чи्रү, кыйбла, ятлар, шәүлә – текст эчендә автор символларына әйләнә. Уқылыш мөмкинлекләре шулкадәр күп, ул гомумкешелек проблемасыннан – конкрет-тарихи проблемага кадәр аралыкны колачлый.

Мәсәлән, хәзерге ситуациядә аны ниндицер башка кыйблаларга йөз тотып, туган телен якламаган татар кешесе фажигасе буларак та каарга мөмкин, гәрчә болай уку өчен детальләр ассызыклап күрсәтмәсә дә. Кайбер укылыш юлларын күрсәтеп-калкытыбрак кую, ачык бири отышлы булыр иде. Моның өчен кабатланган сүз-образларның санын киметеп, нәкъ менә мотивлаштырып кабатлау да житә. Башка алымнары да бар.

«...Вакыт кәүсәсендә...» – күпмедер яшәгәннәрнең фәлсәфәсе, һәр кеше күпмедер яшәгәннән соң килә торган нәтижә! Эмма шулай ук символларга корылган бу текст, фәлсәфәдән бигрәк, гражданлык лирикасы үрнәге кебек уқыла. «Мин синенме углың, газиз токым?» соравы кабатлану лирик геройның, ин беренче чиратта, милләткә эндәшүе һәм аның бер вәкиле кебек чыгыш ясавы турында сейли. Бу укылыш нигез ташы, жыр, таң (шунда ук XX йөз башы шигъриятендәге таң символы белән интертекстуаль бәйләнеш урнаша) кебек ассоциатив образлар ярдәмендә тирәнәйтәлә. Нәтижәдә, яна буынdagы кешелексезлек түгел, бәлки милләтнең эйдаманнары, аның өчен янган «кешеләре» булмау эчтәлеген ала. Сүзләрнең төгәл һәм матур сайланышы, аларның текст эчендә уйландырырлык мәгънәләр тупланмасына эйләнүе, сүз уеннары (уем-уен; хәтерне таптау-нигез ташын таптау h.b.), риторик сорауларның кичерешләрне киеренkelәндерүе – шигырьнең камиллеген һәм укылышын тәэммин иткән хасиятләр. Ин соңғы строфа текст контекстында фажигале уқыла – татар милләтенең тарих барышында юкка чыкканлыгын раслаган «уем» «вакыт кәүсәсенә» уела. Г.Исхакыйның «Инкыйраз...»ыннан килә торган фикер-кисәтү Л.Гыйбадуллина ижатында тагын бер кат үзенчәлекле янгыраш ала һәм XXI гасыр татар шигъриятендә гражданлык лирикасының үзгәруенә (совет чорындағы – яшерен эчтәлек тә, үзгәртеп корулар чорының декларатив-ачык фикер белдерүе дә түгел инде) дәлил булып та килә. Шагыйрәнен осталыгын күрсәтеп, алдарак хасил ителгән үем-уен күчешләре укылышны шәхси яссылыкка күчерергә, гомере узып баручы лирик геройның шәхси кичерешләре, үткән тормышыннан, эш-гамәлләреннән канәгатьсезлеге, милләт язмышына нисбәтле мин дә үз өлешемне житәрлек кертә алмаганмындыр, дип сызлануы кебек шәрехләргә дә юл калдыра.

Ассоциативлык, милли дөнья сурәтендә таныш образ-детальләрне сайлый белу, шигырьләргә кат-кат әйләнеп кайтып, аларның серенә төшенергә теләү тудыра. «Кайту»да да шулай. Көз символы шәхси яссылыкта – кеше гомеренең көзे буларак та, ижтимагый кимәлдә – жәмгияттә тунлык дәвере башлануга да ишарә ясый. Текстта беренче, шәхси укылыш варианты калкытып күелгән, икенче укылышка «Урамнарда инде жылле, диләр...» юллары ачык бирә, ялган чак – янган чак; тәрәзләргә ут яылган вакыт, хакыйкатьнең хата булуы кебек детальләр аны көчәйтеп киләләр. Эмма шушы ике эчтәлек янында өченче – милли дөнья сурәте калка, Үлмәсбикә образы тирәсөнә берәм-берәм жылы оек, сиртмәле кое, асылмалы күпер, такта кагылган газиз тәрәзәләр – жыельшып, татар тормышының үткәнен сагыну, сызлану хасил итә. Шушы контекстта Үлмәсбикә – милләт символы, милләт анасы булып төгәлләшә дә, шигырь якты өмет белән сугарыла, татар халкының мәңгелек кыйммәтләре жуелмас, дип раслый. Шәхси яссылыкта ул кешенең киләчәк буыннар хәтерендә, сыйнында, уенда яшәячәген («йөргәләрмен төшегезгә кереп») якты өмет итеп күтәрә. Журнал вариантында булмаган, эмма шигырьнең эле генә укучы кулына килеп көргән «Кайту» жыентыгындағы вариантында тагын ике строфа бар. Алар инде ижтимагый укылышны калкыталар, «Кабат көзләр кайта, / Мин өзелеп көттөм бу кайтуны» юлларында көзнең – яз килүгә адым булуы, көз узганнын соң, яз киләгәнә ышаныч белдереп янгырый. һәр кеше әлеге текстта үз шигырен – үз эчтәлеген таба.

Барлык шигырьләре турында фикер әйтәсе килә... Татар шигъриятендә мәхәббәт турында «...Тәрәзәнне ачтың...»дагы кебек көчле сызлану жырын күрсәтү дә авыр. Шагыйрь һәр шигырьгә кеше һәм кешелек язмышын сыйдыра, романнарда анлатылырлык фажигаләрне туплый белә. Фәлсәфи лирика, мәхәббәт лирикасы, гражданлык лирикасы булсын – бөтенләй үзгә югарылыкта янгырый. Болай яза алган Лилия Гыйбадуллина – зур шагыйрәбез булып житешкән инде! Ак юллар аңа.

Дания ЗАЙИДУЛЛИНА,
академик, филология фәннәре докторы